

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
Харківський національний університет внутрішніх справ
Сумська філія
Кафедра соціально-економічних дисциплін

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ

з навчальної дисципліни «Фінанси»
вибіркових компонент
освітньої програми першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

081 Право (право)

за темою – «СУТНІСТЬ ФІНАНСІВ, ЇХ ФУНКЦІЇ І РОЛЬ»

Суми 2024

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 14.08.2024 № 8

СХВАЛЕНО

Вченою радою Сумської філії
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 08.07.2024 № 8

ПОГОДЖЕНО

Секцією Науково-методичної ради
ХНУВС з гуманітарних та соціально-
економічних дисциплін
Протокол від 13.08.2024 № 7

Розглянуто на засіданні кафедри соціально-економічних дисциплін
Протокол від 25.06.2024 № 23

Розробник:

доцент кафедри соціально-економічних дисциплін Сумської філії ХНУВС,
кандидат економічних наук Парфентій Л.А.

Рецензенти:

1. Доцент кафедри бухгалтерського обліку та оподаткування Навчально-наукового інституту бізнесу, економіки та менеджменту Сумського державного університету, кандидат економічних наук, доцент Кравченко О.В.
2. Завідувач кафедри юридичних дисциплін Сумської філії Харківського національного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, доцент Панасюк О.В.

План лекції

1. Правове регулювання фінансової діяльності держави.
2. Соціально-економічна сутність фінансів.
3. Функції фінансів.
4. Вплив фінансів на розвиток суспільного виробництва.

Рекомендована література

Нормативна література

1. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 р. № 2456-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>.
2. Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. № 436-IV. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15>.
3. Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
4. Митний кодекс України від 13.03.2012 р. № 4495-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17>.
5. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.
6. Про господарські товариства: Закон України від 19.09.1991 р. № 1576-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1576-12>.
7. Про Державний бюджет України на 2018 рік: Закон України від 07.12.2017 р. № 2246-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2246-19>.
8. Про концесію: Закон України від 03.10.2019 р. № 155-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/155-20>.
9. Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг: Закон України від 12.07.2001 р. № 2664-III. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2664-14>.
10. Про цінні папери та фондовий ринок: Закон України від 23.02.2006 р. № 3480-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3480-15>.
11. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.

Основна

12. Фінанси: навчальний посібник. [Л.В. Лисяк, С.В. Качула, Л.О. Міщенко, Д.А. Міщенко]. Дніпро: ТОВ “Акцент ПП”, 2017. 298 с. URL: http://212.1.86.13/jspui/bitstream/123456789/1970/1/%d0%a4%d1%96%d0%bd%d0%b0%d0%bd%d1%81%d0%b8_%d0%9b%d0%b8%d1%81%d1%8f%d0%ba.pdf.
13. Фінанси: навчальний посібник в 2 частинах. [Баранова В.Г.,

Волохова І.С., Хомутенко В.П. та ін.]. Одеса: Атлант, 2015. Ч.1. 344 с. URL: <http://posek.km.ua/biblioteka/Ф/Фінанси. Частина 1. Баранова В.Г..pdf>.

14. Фінанси : навчальний посібник в 2 частинах. [Баранова В.Г., Волохова І.С., Хомутенко В.П. та ін.]. Одеса: Атлант, 2015. Ч.2. 309 с. URL: <http://posek.km.ua/biblioteka/Ф/Фінанси. Частина 2. Баранова В.Г..pdf>.

15. Глущенко А.С. Фінанси: навч. посіб. Львів «Магнолія 2006», 2014, 440 с. URL: https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=11&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKEwj5-Ldu5XpAhWv_CoKHTXwC904ChAWMAB6BAgBEAE&url=http%3A%2F%2Fekhnur.univer.kharkov.ua%2Fbitstream%2F123456789%2F13888%2F2%2F%25D0%25A4%25D1%2596%25D0%25BD%25D0%25B0%25D0%25BD%25D1%2581%25D0%25B8%2520%2528%25D0%2593%25D0%25BB%25D1%2583%25D1%2589%25D0%25B5%25D0%25BD%25D0%25BA%25D0%25BE%2520%25D0%2590.%25D0%25A1.%2529.pdf&usg=AOvVaw1x8XS6tYKW715Qv4ly1OhA.

Допоміжна

16. Волохова І.С. Місцеві фінанси та перспективи поглиблення фінансової децентралізації в Україні: монографія. Одеса: Атлант, 2014. 462 с.

17. Гаврилюк О.В. Тенденції антикризової модернізації інституціональної структури міжнародних фінансів. *Фінанси України*. 2016. №2. С. 7-27.

18. Єльнікова Ю. Сучасна інфраструктура ринку похідних фінансових інструментів. *Вісник Національного банку України*. 2014. №5. С. 67-71.

19. Землячова О.А. Оцінка фінансового стану страховика та шляхи його поліпшення. *Науковий вісник : Фінанси, банки, інвестиції*. 2014. № 2. С. 54-66.

20. Клименко К.В. Напрями реформування фінансової системи України в контексті антикризового регулювання. *Фінанси України*. 2015. №7. С. 75-85.

21. Кудряшов В.П. Механізми фінансування державного бюджету в умовах подолання фіскальних дисбалансів. *Економіка України*. 2016. №7. С. 3-20.

22. Редзюк Є. Вплив фондових ринків розвинутих країн світу і країн, що розвиваються, на міжнародні фінансово-інвестиційні процеси. *Вісник Національного банку України*. 2015. №5. С. 50-56.

23. Редзюк Є.В. Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом та підписання директив ЄС: можливі ризики для вітчизняного ринку цінних паперів. *Фінанси України*. 2015. №1. С. 98-110.

24. Сідельникова Л.П. Ефективність податкових джерел формування бюджетних ресурсів держави. *Фінанси України*. 2015. №9. С. 45-60.

25. Шиндирук І.П., Соколова Е.В. Ринок фінансових послуг: підручник.

К.: Кондор, 2013. 410 с.

26. Щербань О.Д. Джерела забезпечення фінансової надійності страховика. *Зовнішня торгівля : економіка, фінанси, право*. 2015. № 3 (80). – С. 222-230.

Інформаційні ресурси

27. <https://www.nau.ua> – Інформаційно-пошукова правова система "Нормативні акти України (НАУ)".

28. <https://www.nfp.gov.ua> – Офіційний сайт Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг.

29. <https://www.nssmc.gov.ua> – Офіційний сайт Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку України.

30. <https://bank.gov.ua> – Офіційний сайт Національного банку України.

31. <https://www.kmu.gov.ua> – Урядовий портал.

32. <https://rada.gov.ua> – Офіційний веб-портал Верховної Ради України.

33. <http://www.mon.gov.ua> – Офіційний сайт Міністерства освіти і науки України.

1. Правове регулювання фінансової діяльності держави

Правове регулювання фінансової діяльності є провідною формою державного керівництва економікою. Система правових норм, що регулюють фінансову діяльність держави, становить фінансове право.

Фінансове право – це сукупність правових норм, регулюючих економічні відносини у сфері мобілізації, розподілу і використання централізованих і децентралізованих фондів грошових коштів держави та органів місцевого самоврядування, необхідних для їх безперебійного функціонування.

Велика кількість фінансово-правових норм, з яких складається фінансове право, утворює складну систему, усередині системи ці норми групуються у різні підрозділи відповідно до сфер і ланок фінансової системи держави. Таким чином, у фінансовому праві норми інтегруються у самостійні підгрупи - фінансові інститути, які регулюють однорідні фінансові відносини в області бюджету, державного кредиту, державних позабюджетних цільових фондів тощо. Правові норми фінансового права включаються у акти різних правових форм: закони, укази, інструкції, рішення та ін.

Визначальне значення у правовому регулюванні фінансової діяльності держави має **Конституція України**. Конституція України містить основоположні принципи, на яких базується галузь фінансового права, визначає вихідні положення нормативної регламентації фінансових відношень, є базою для фінансового законодавства.

Статті Конституції України встановлюють повноваження у сфері фінансів Верховної Ради України, Президента України, Кабінету Міністрів України, Рахункової палати.

Визначені Конституцією України і повноваження в області фінансів Автономної Республіки Крим (ст. 138), органів місцевого самоврядування (ст. 141-143).

Визначальне значення у правовій регламентації фінансової діяльності держави мають також **закони України з фінансових питань**. У першу чергу до них відносять ті, які у силу п. 1 ч. 2 ст. 92 Конституції України встановлюють Державний бюджет України; бюджетну систему України; систему оподаткування; податки і збори; принципи створення і функціонування фінансового, грошового, кредитного та інвестиційного ринків; статус національної валюти, статус іноземних валют на території України; порядок утворення та погашення державного внутрішнього та зовнішнього боргу; порядок випуску та обертання державних цінних паперів, їх види і типи.

У фінансове законодавство включається велика кількість підзаконних актів, якими є нормативні **Укази Президента України з фінансових питань, постанови Уряду України, накази та інструкції міністерств та інших центральних органів виконавчої влади, а також органів місцевого самоврядування та місцевих державних адміністрацій**.

Нормативно-правові акти Кабінету Міністрів України у сфері фінансів приймаються на основі законів та у розвиток їх розпоряджень.

У спеціальному фінансовому законодавстві держави чітко розмежовується фінансова діяльність, яка здійснюється державою як знаряддям публічної влади і фінансова діяльність, що здійснюється державою через посередництво органів державного управління підприємствами, організаціями.

Подальший розвиток і деталізацію розглянуті основи правого регулювання фінансової діяльності одержують у спеціальному фінансовому законодавстві, фінансово-правові норми якого регулюють якісно однорідні фінансові відносини відповідно до сфер і ланок фінансової системи держави.

Для виконання задач і функцій, визначених Конституцією України, держава повинна мати достатні грошові фонди. Ці фонди вона формує шляхом перерозподілу валового внутрішнього продукту. Найважливішим засобом, через який держава здійснює розподіл і перерозподіл внутрішнього продукту, є **державний бюджет**. Через бюджет держави відтворюється вся багатогранна її діяльність і забезпечується виконання її функцій. Бюджетні відношення відповідно до ст. 4. Бюджетного кодексу України регулюються Конституцією України, нормами статей Бюджетного кодексу, законами про Державний бюджет України, законами України, які встановлюють джерела

доходів державного і місцевих бюджетів, нормативно-правовими актами Кабінету Міністрів України, що стосуються формування та виконання державного і місцевих бюджетів, рішеннями органів Автономної Республіки Крим, місцевих державних адміністрацій, органів місцевого самоврядування, прийнятими відповідно до Бюджетного кодексу України.

Серед названих основним систематизованим актом є **Бюджетний кодекс**, прийнятий у 2001 році. 8 липня 2010 року Верховна Рада України прийняла закон «Про внесення змін до Бюджетного кодексу України», виклавши його у новій редакції. Цим було підкреслено актуальність бюджетної реформи та її ключове значення, створено правове підґрунтя для удосконалення бюджетної системи на всіх рівнях, забезпечення її стабільності та інвестиційної привабливості. Новий Бюджетний кодекс не містить «революційних» фундаментальних перетворень порівняно з прийнятим у 2001 році, він удосконалює, доповнює, узгоджує між собою та з іншими законами його положення.

Бюджетним кодексом України визначаються правові засади функціонування бюджетної системи України, її принципи, основи бюджетного процесу і міжбюджетних відносин, бюджетної класифікації, відповідальність за порушення бюджетного законодавства. Бюджетним кодексом України регулюються відносини, що виникають у процесі складання, розгляду, затвердження, виконання бюджетів, звітування про їх виконання та контролю за дотриманням бюджетного законодавства, а також питання відповідальності за його порушення.

Державні позабюджетні фонди необхідні для фінансування пріоритетних напрямків соціально-економічних завдань держави та органів місцевого самоврядування. Правовий статус державних позабюджетних цільових фондів визначається нормами Конституції України (ст. 46, ст. 49, ст. 50), які встановлюють напрямки соціальної політики держави. На основі Конституції розроблено документи, які містять концептуальні засади із соціального захисту працюючого населення, пенсіонерів, інвалідів, інтересів дітей та матерів. До таких документів відносяться: Закон України «Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи» (2012 р.), Закони України «Про пенсійне забезпечення» (1992 р. із змінами і доповненнями), «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» (2003 р. із змінами і доповненнями), «Про загальнообов'язкове соціальне страхування на випадок безробіття» (2000 р. із змінами і доповненнями), «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування» (2010 р.)

Відповідно до цих законів і створено централізовані цільові позабюджетні фонди:

- Пенсійний фонд України;

- Фонд соціального страхування.

Закони визначають порядок формування та використання фондів. Названі фонди формуються за рахунок обов'язкових внесків та відрахувань юридичних та фізичних осіб, сприяють соціальному захисту населення, підвищенню його життєвого рівня, збереженню та покращенню здоров'я, соціальної орієнтації безробітних.

В Україні **величина державного боргу** законодавчо регулюється Бюджетним кодексом України, який визначає сутність державного (місцевого) боргу, права та умови здійснення державних внутрішніх та зовнішніх запозичень та механізм управління державним боргом. Умови, порядок випуску державних цінних паперів, які забезпечують виникнення державних боргових зобов'язань, регулюються Законом України «Про цінні папери і фондовий ринок» (2006 р.). Граничне регулювання розміру державного боргу здійснюється через окремі статті Конституції України, норми Бюджетного кодексу, закони України «Про Державний бюджет України», «Про Національний банк України» (1999 р.) та інші.

Фінанси державних і муніципальних підприємств та суб'єктів господарювання інших форм власності регулюються Конституцією України, Господарським кодексом, нормативно-правовими актами Президента України та Кабінету Міністрів України, нормативно - правовими актами інших органів державної влади та органів місцевого самоврядування, а також іншими правовими актами.

Так, Господарський кодекс України (2003 р.) встановлює відповідно до Конституції України правові основи господарської діяльності, визначає відношення, які регулюються кодексом, роз'ясняє основні терміни, засоби державного регулювання господарської діяльності, розкриває засади підприємництва, регламентує діяльність різних видів підприємств, правила їх створення та ліквідації, забезпечує самостійність підприємств, їх права та відповідальність у здійсненні господарської діяльності, регулює відносини з іншими суб'єктами господарювання і державою.

Відносини, що виникають у сфері **справляння податків і зборів**, регулюються Податковим кодексом України., прийнятим у 2010 році. Взагалі **податкове законодавство України** складається з Конституції України, Податкового кодексу, Митного кодексу та інших законів з питань митної справи у частині регулювання питань оподаткування, рішень Верховної Ради Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування з питань місцевих податків і зборів, прийнятих за правилами, встановленими Податковим кодексом України.

Фінансова діяльність домогосподарств (населення) регулюється Конституцією України (ст. 42, 43, 67) та спеціальними законами. Так, ст. 43 Конституції України проголошує, що кожен має право на працю, що включає

можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується; ст. 67 Конституції України зобов'язала кожного сплачувати податки і збори у порядку і розмірах, встановлених законом, та щорічно подавати в органи податкової служби за місцем проживання (реєстрації) декларації про свій матеріальний стан та доходах за минулий рік у порядку, встановленому законом. Фінанси населення регулюються також Законами України: «Про оплату праці» (1995 р.), Податковим кодексом України в частині податку на доходи фізичних осіб.

Фінансові відносини у сфері міжнародних фінансів обумовлені Конституцією України (ст. 9, ст. 18, ст. 116 п. 1), Законом України «Про зовнішньоекономічну діяльність» (1991 р.), Договорами між Україною та фінансовими міжнародними організаціями та інституціями.

Ст. 9 Конституції України визначила, що чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких подана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України. Укладення міжнародних договорів, які суперечать Конституції України, можливе лише після внесення відповідних змін до Конституції України.

Ст. 18 Конституції України регулює зовнішньоекономічну діяльність України, визначає її засади.

Правове регулювання **фінансового ринку** України ґрунтується на ст. 99, ст. 100 Конституції, спеціальних законодавчих актах: Законах України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» (2002 р. із змінами і доповненнями), «Про банки і банківську діяльність» (2001 р.), «Про Національний банк України» (1999 р.), «Про валюту і валютні операції» (2018 р.), «Про цінні папери і фондовий ринок» (2006 р.), «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» (2012 р.), Інструкції про безготівкові розрахунки в Україні у національній валюті, затверджені постановою Правління Національного банку України та ін.

Ст. 99 Конституції України визначила грошову одиницю України - гривню; ст. 100 - завдання Національного банку щодо розробки грошово-кредитної політики.

Зазначені закони забезпечують правове регулювання діяльності банківської системи України, банківського кредитування, функціонування фондового ринку, порядку випуску та обігу цінних паперів, управління грошовим обігом, зміст валютних цінностей, валютного контролю тощо.

Функціонування органів управління фінансами забезпечено ст. 85, 96, 97, 113, 116-119 Конституції України, ст. 109-115 Бюджетного кодексу України, ст. 61, 62 Податкового кодексу України, ст. 20, п. 3 Закону України «Про Кабінет Міністрів України» (2014 р.), а також Законами України «Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність» (2017 р.), «Про місцеве самоврядування» (1997 р. зі змінами і доповненнями), Указами Президента

«Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади» (2010 р.), «Положення про Державну фінансову інспекцію України» (2011 р.) та ін.

Фінансова діяльність держави базується на відповідних принципах: загальноправових, галузевих, міжгалузевих та принципах окремих інститутів фінансового права.

Загальноправові принципи є визначальними для формування окремих галузей права. До них відносять:

- законність;
- верховенство права;
- суверенітет держави;
- рівність усіх форм власності;
- право власності народу.

Зокрема, сутність принципу законності стосовно фінансової діяльності полягає в тому, що весь процес утворення, розподілу та використання фондів грошових коштів досить докладно регламентується нормами фінансового права, дотримання яких забезпечує можливість застосування до правопорушника засобів державного примусу.

Принципи фінансової діяльності держави гарантують безперервність та послідовність нормотворчого процесу, забезпечують взаємозв'язок фінансового права та фінансової політики держави.

Галузеві принципи фінансової діяльності держави - це основоположні правила і вимоги, що відображають її найістотніші особливості. Основний зміст цих принципів визначається Конституцією України та нормами права, які безпосередньо регламентують фінансову діяльність.

До галузевих принципів фінансової діяльності належать:

- принцип публічності фінансової діяльності;
- принцип гласності;
- принцип плановості;
- принцип розподілу функцій представницької та виконавчої влади,
- принцип пріоритетності представницьких органів влади перед виконавчими органами;
- принцип пріоритетності публічних видатків по відношенню до доходів бюджету;
- принцип обліку та контролю.

До інших принципів фінансової діяльності держави належать:

- принцип єдності фінансової діяльності і грошової системи держави,
- принцип міжгалузевого характеру фінансової діяльності держави,
- принцип самостійності у встановлених чинним законодавством межах фінансової діяльності органів місцевого самоврядування, принцип соціальної спрямованості фінансової діяльності держави,

- принцип фінансової безпеки держави тощо.

Спираючись на зазначені принципи, держава надає фінансовій діяльності відповідних правових форм і за допомогою правових норм наповнює її правовим змістом.

У сфері загальнодержавних фінансів держава в особі уповноважених фінансових і кредитних установ сама мобілізує, розподіляє і використовує фонди грошових коштів, фінансуючи народне господарство, соціально-культурну сферу, оборону, управління, створення резервів тощо.

Що ж стосується децентралізованих фондів грошових коштів, то держава уповноважує на їх створення і використання підприємства, міністерства. Ці фонди є фінансами галузей народного господарства.

Перед будь-якою державою у галузі фінансової діяльності стоять два основних завдання: зібрати передбачені державним бюджетом кошти і розподілити їх відповідно до суспільних потреб.

З розподілом коштів пов'язане й інше завдання - проконтролювати законність збирання, розподілу та використання державних коштів.

Відповідно до зазначених завдань поділяються на три групи і методи фінансової діяльності держави: методи формування грошових фондів, методи розподілу та методи їх використання.

Розмаїття методів зумовлено суб'єктами, з якими держава вступає у відносини, а також конкретними умовами утворення й розподілу грошових коштів.

Методи фінансової діяльності - це сукупність прийомів і способів, за допомогою яких уповноважені державою органи від свого імені формують, розпоряджаються та використовують фонди грошових коштів [10].

Перша група методів фінансової діяльності - методи формування фінансових ресурсів, серед яких виділяють обов'язкові та добровільні методи мобілізації фінансових ресурсів.

Обов'язковий метод мобілізації є провідним, його сутність полягає у примусовому і безвідплатному вилученні частини грошових коштів у їх власників на користь держави і реалізує безумовні імперативні обов'язки щодо виконання, а також гарантії цього виконання. Найпоширеніший з видів обов'язкових платежів - податок. Крім податків цей метод включає різні державні збори.

Поряд з обов'язковим методом застосовується й **добровільний метод мобілізації** фінансових ресурсів, який передбачає переважно диспозитивні способи забезпечення фінансових надходжень та механізми кредитування. Отже, зазначений метод передбачає відсутність імперативу (повеління) з боку держави при здійсненні платежів і реалізується через проведення державних лотерей, випуск державою облігацій, інших цінних паперів, добровільні пожертвування фізичних та юридичних осіб тощо.

Друга група - методи розподілу грошових ресурсів. При розподілі державних грошових коштів застосовуються два основні методи: **метод фінансування** (безповоротний, безоплатний, цільовий, плановий відпуск грошових коштів з централізованого фонду, що здійснюється на підставі затверджених фінансових планів) і **метод кредитування** (виділення коштів на засадах цільового призначення, платності, поворотності через певний строк).

Методи фінансування поділяються на підвиди залежно від певних ознак, наприклад, від мети використання коштів, джерел їх утворення, організаційно-правових режимів, об'єкта, суб'єктів тощо.

Так, якщо фінансові ресурси виділяються з державного бюджету, то це **бюджетне фінансування**; при виділенні грошових коштів з відомчих фондів, наприклад фондів міністерств, **фінансування** набуває характеру **відомчого**; за умов фінансування з цільових позабюджетних фондів матиме місце **фінансування з позабюджетних фондів**.

Третя група методів фінансової діяльності - методи використання фінансових ресурсів. До цієї групи методів відносяться метод встановлення цільового призначення державних фондів грошових коштів; метод визначення порядку використання коштів; метод встановлення компетентними державними органами фінансових нормативів і лімітів використання грошових коштів; метод планування; метод фінансового контролю та інші.

Значення **методу встановлення цільового призначення** державних фондів грошових коштів полягає у тому, що, формуючи фінансову систему, держава одночасно визначає грошові фонди та напрямки їх використання. Так, наприклад, створивши Пенсійний фонд України, держава визначила його призначення, закріпивши в нормативних актах завдання та функції цього фонду.

Метод встановлення порядку використання коштів, одержаних з відповідного фонду, полягає в тому, що одержані з державного фонду кошти завжди мають своє призначення і можуть витратитися тільки на ті цілі, на які вони виділені.

За допомогою **методу встановлення порядку розподілу прибутку державних господарюючих суб'єктів** держава визначає характер використання цих прибутків і відповідно надає державним коштам цільове призначення.

Застосовуючи **метод встановлення компетентними державними органами фінансових нормативів і лімітів** використання грошових коштів, держава встановлює мінімальні та максимальні межі, а також розміри виділення та витрачання грошових коштів за певним напрямком.

На всіх стадіях фінансової діяльності здійснюється фінансовий

контроль. Призначення *методу фінансового контролю* дуже важливе, оскільки фінансові ресурси завжди обмежені, їх мобілізація і витрачання регламентуються спеціальними правовими нормами.

Застосування методів фінансової діяльності держави визначаються змістом і характером суспільних відносин, що регулюються державою.

2. Соціально-економічна сутність фінансів

Курс «Фінанси» – теоретична дисципліна, яка вивчає загальнотеоретичні засади фінансових відносин.

Предметом науки про фінанси є сукупність фінансових відносин на різних рівнях економічної системи: *загальнодержавному* (макрорівень), *регіональному* (рівень адміністративно-територіальних одиниць) і на рівні *окремих суб'єктів господарювання* (мікрорівень). Окремо виділяються міжнародні фінанси.

Фінанси виникли в умовах регулярного товарно-грошового обігу у зв'язку з розвитком держави і потреби у фінансових ресурсах.

Фінанси – продукт наявності держави і товарно-грошових відносин.

Наукова дискусія щодо трактування терміну «фінанси» є досить тривалою та суперечливою. Це пояснюється тим, що фінанси – поняття історичне. Воно не існувало завжди, а виникло у певний історичний період, хоча чітко визначеного строку впровадження цієї дефініції в мовний оборот так й не встановлено.

Низка вчених сходяться на думці, що термін «*financia*» з'явився у XIII-XV столітті в торгових містах Італії, де саме цим словом визначався будь-який грошовий потік.

Прихильники іншої думки відстоюють гіпотезу про походження фінансів від латинської «*finis*» або «кінєць», оскільки у середні віки це слово вживали, коли мова йшла про строки сплати за зобов'язаннями, а з плином часу й усі документи, які оформлювалися при взятті боргів, асоціювалися з вказаним терміном.

Згодом, у XVI-XVII столітті, проникнувши у німецьку і французьку мови, під фінансами стали розуміти за змістовністю різні явища. Так, у Німеччині фінанси (*finantz*) ототожнювалися з хитрістю, заздрістю, зрадою, вимаганням, а у Франції – дефініція «*lesfinances*» застосовується у множинній формі, якщо мова йде про державне господарство. З розвитком торгівлі термін «фінанси» асоціювався із платежами, що здійснювалися на користь держави. Застосування цього терміну у сенсі платежу пов'язано з його латинським походженням.

Професор С. І. Іловайський (1861-1912) з приводу етимології фінансів писав, що «фінанси такі ж старі, як й держава». Для підтвердження цієї тези

автор звертає увагу на античні трактати Аристотеля, Ксенофонта, Цицерона. Зі своєї сторони, А. А. Нікітський, доводячи існування фінансів у Стародавніх Цивілізаціях у праці «Основи фінансової науки» (1909), посиляється на книгу Дессау «Фінанси древнього Риму». Таких прикладів чимало. Однак вони не дають однозначної відповіді на питання щодо періоду виникнення фінансів.

Існує й інша точка зору, згідно з якою авторство терміна «фінанси» належить французькому вченому Ж. Бодену, який у 1577 р. опублікував свою працю «Шість книг про республіку». Із старофранцузької мови «*finer*» (платити, оплачувати) цей термін перейшов в усі мови світу.

У докапіталістичних формаціях більша частина потреб держави задовольнялась через установаження різного роду натуральних зборів, податей, повинностей, а грошове господарство було лише в армії.

Основними витратами рабовласницьких і феодалістичних держав були витрати на ведення війн, утримання монаршого двору, державного апарату, будівництво суспільних споруд (храмів, каналів, зрошувальних систем, доріг, водопроводів). Основними доходами були надходження від державного майна (доменів) і регалій (монопольного права монарха на окремі промисли і торгівлю певними товарами), військова здобич, данина з покорених народів, натуральні і грошові збори, мито, позики.

З розпадом феодалізму і поступовим розвитком у його надрах капіталістичного способу виробництва все більшого значення стали набувати грошові доходи і витрати держави, а частка натуральних зборів скорочувалась.

На ранніх стадіях розвитку держави не існувало розподілу між ресурсами держави і ресурсами її глави: монархи розпоряджались коштами держави як своєю власністю. Тільки з відділенням державної казни від власності монарха (XVI—XVII ст.) виникають поняття:

- державні фінанси;
- державний бюджет;
- державний кредит.

Фінанси, як і ціна, кредит, заробітна плата, існують об'єктивно як продукт економічного розвитку суспільства.

До початку XVIII ст. під фінансами розуміли державне публічне господарство або господарство будь-якого державного утворення нижчого рівня, наприклад: земство, міська община тощо. Отже, фінанси пов'язували з переданням частини доходу громадянина в розпорядження монарха, короля або іншого правителя на його утримання та інші витрати державного значення.

У XVIII ст. трактування поняття фінансів як державного господарства набуло подальшого розвитку. Державні утворення різного рівня стали

називатися союзами публічного змісту, а фінанси — формами та методами добування коштів і їх витрачання цими союзами під час виконання покладених на них функцій.

Найбільш вагомими для теорії фінансів були дослідження таких авторів кінця XIX ст., як В. Лебедєв, І. Янжул, С. Вітте, І. Озеров. Саме І. Озеров визначив фінанси як сукупність відносин, що виникають під час добування союзами публічного змісту матеріальних засобів.

З часом, крім державного господарства, до складу фінансів почали включати фінанси сфери виробництва, виконання робіт і надання послуг. Виникають фінансові ринки, набуває розвитку державний кредит та інші фінансові інститути.

Найвищого розквіту фінанси досягли у XX ст., коли функції держави набагато розширилися і вдосконалилися, а товарно-грошові відносини посіли головне місце в економічних системах. Значний розвиток отримали місцеві (регіональні) фінанси, позабюджетні спеціальні фінансові фонди, фінанси підприємницьких структур.

Оскільки виникнення фінансів пов'язано, по-перше, з розвитком товарно-грошових відносин і, по-друге, з посиленням ролі держави, розширенням її функцій, то ***причиною появи фінансів можна вважати потреби суб'єктів господарювання і держави у фінансових ресурсах, які забезпечують їх діяльність.***

Висхідним положенням для розкриття сутності фінансів є розуміння того, що **фінанси** — це одна з конкретних історичних форм економічних відносин, функціонування яких пов'язане з об'єктивною необхідністю розподілу і перерозподілу вартості валового внутрішнього продукту. У процесі розподілу формуються та використовуються грошові фонди, призначені для задоволення суспільних інтересів та потреб.

Однак система суспільних інтересів і потреб досить різноманітна й охоплює загальнодержавні, галузеві, відомчі, корпоративні, колективні, групові, регіональні, місцеві та особисті інтереси. До цього переліку слід додати ще й міжнародні та міждержавні. Зважаючи на обмеженість фінансових ресурсів і на протистояння інтересів один одному, доволі складно досягти оптимального співвідношення в їх задоволенні у процесі вартісного розподілу. Задоволення інтересів одних за рахунок ущемлення інших загрожує суспільству негативними наслідками, пов'язаними з суто етичними міркуваннями, соціальним невдоволенням, економічними негараздами, і навіть політичними потрясіннями. Тому як на макро-, так і на мікрорівнях слід якнайбільше уваги приділяти мотивації нарощування обсягів виробництва і реалізації продукції, робіт та послуг, обсягів фінансових ресурсів, а в ширшому розумінні — валового внутрішнього продукту та національного доходу держави, що може бути забезпечено через розвиток

національного підприємництва, створення нових підприємств, розв'язання платіжної кризи, збільшення кількості робочих місць та збільшення доходів і купівельної спроможності населення.

У сучасній економічній і фінансовій літературі **фінанси** визначають як *систему економічних відносин, що виникають з приводу розподілу і перерозподілу вартості валового внутрішнього продукту, а в певних умовах і національного багатства, з метою формування фінансових ресурсів у суб'єктів господарювання та держави і використання їх на розширене відтворення та задоволення інших суспільних інтересів і потреб.*

Зарубіжна фінансова наука трактує фінанси досить розширено, не обмежуючись здебільшого будь-якими рамками. *Де існують товар і гроші – там мають місце фінанси.*

Зауважимо, що наведені визначення економічної сутності фінансів не вичерпують усього розмаїття концептуальних підходів та міркувань із цього питання. Про розбіжність позицій можна судити хоча б із такого короткого їх переліку.

1. Фінанси — це застосування різноманітних прийомів та методів для досягнення максимального достатку фірми або загальної вартості капіталу, вкладеного в справу.

2. Фінанси — система грошових відносин з приводу руху фондів коштів.

3. Фінанси є системою імперативних грошових відносин.

4. Фінанси — це планомірний рух фінансових фондів, що виражають відносини з приводу необхідного, обов'язкового вилучення вартості та їхнього використання в суспільних інтересах.

Перше визначення у наведеному переліку акцентує увагу на фінансах фірми, ігноруючи інші структурні підрозділи економічної системи. Крім того, наведене визначення стосується не стільки фінансів підприємства, скільки управління їхніми фінансами (фінансового менеджменту).

У другому визначенні дещо звучується сфера дослідження — поза увагою залишається безфондова форма руху фінансових ресурсів.

Третій та четвертий підходи перетворюють фінанси з економічної категорії на явище, яке організовується державою, тобто фактично викреслюють фінанси мікрорівня. Отже, фінанси є складним багатоплановим суспільним явищем, яке характеризується різними сутнісними ознаками та формами прояву.

Важливою ознакою фінансів є їх **грошовий характер**. У повсякденному житті ми часто вживаємо слово «фінанси», маючи на увазі гроші. Справді, *фінанси завжди мають грошову форму вираження*. Гроші є обов'язковою умовою існування фінансів. Немає грошей — не може бути і фінансів.

У цьому зв'язку неправомірно відносити до фінансів натуральні відносини, які мали місце в епоху рабовласництва і феодалізму. Наявність

фінансових відносин завжди супроводжується реальним рухом грошових коштів.

Тому часто вживається таке визначення, як фінансово-грошові відносини. Але це не дає підстав для ототожнення категорій «фінанси» і «гроші». За своїм місцем у товарному виробництві й обігу *гроші* — це специфічний товар, що має властивість обмінюватися на будь-який інший товар, тобто є загальним еквівалентом. Гроші мають своє призначення в економічному житті суспільства, що виражено в їхніх функціях.

Гроші — це поняття більш загальне. Можна мати гроші і водночас не мати жодного стосунку до фінансів, і навпаки, при відсутності грошей, лише володіючи майном, майновими правами, правами інтелектуальної власності, оцінивши їхню вартість, можна здійснювати інвестування, бути співзасновником фірми, тобто мати стосунок до фінансово-господарської діяльності фірми.

Функціонування фінансів базується на таких функціях грошей як засіб платежу, засіб нагромадження, світові гроші.

Розподіл і перерозподіл вартості за допомогою фінансів обов'язково супроводжується рухом грошових коштів, які набувають специфічної форми фінансових ресурсів. Вони формуються у суб'єктів господарювання і держави за рахунок різних грошових доходів, відрахувань і надходжень, а використовуються на розширене відтворення виробництва, матеріальне стимулювання працюючих, задоволення соціальних та інших потреб суспільства

Матеріальними носіями фінансових відносин виступають фінансові ресурси. Фінансові ресурси самі по собі не визначають сутності фінансів, не розкривають їх внутрішнього змісту і суспільного призначення. Фінансова наука вивчає не фінансові ресурси як такі, а економічні відносини, що виникають у процесі їх формування, розподілу і використання.

Розподільчий характер фінансових відносин. Сферою виникнення фінансових відносин є процеси первинного розподілу вартості суспільного продукту (у грошовому виразі - валового внутрішнього продукту (ВВП), який складається з національного доходу (НД) та національного багатства) за суб'єктами господарювання матеріальної сфери виробництва та цільовим призначенням.

Зазвичай розподілу підлягає на увесь ВВП, а лише його частина - національний дохід - вартість, створена робітниками сфери матеріального виробництва за останній рік.

За виняткових обставин (наявність зайвих основних засобів чи матеріальних ресурсів, які не використовуються, післявоєнна розруха, фінансово-економічна криза або приватизація державного майна, наприклад, внаслідок зміни економічної формації, як це відбулося на початку 90-х років

після розпаду Радянського Союзу) розподілу підлягає й національне багатство - вартість нагромаджених у країні матеріальних та культурних цінностей: основних засобів, матеріальних ресурсів, золотовалютних і фінансових резервів, а також природних ресурсів.

Наступним етапом є процес вторинного розподілу - сплата податків і зборів фізичними особами і суб'єктами господарювання до бюджетної системи. Громадяни сплачують податок на доходи фізичних осіб. Суб'єкт господарювання, що реалізував виготовлену продукцію і отримав виручку, спочатку повинен перерахувати до бюджету визначені законодавством непрямі податки, зокрема ПДВ і акцизний податок, а з суми коштів, що залишилась, відшкодувати матеріальні затрати, понесені в процесі виробництва, а саме оплату праці робітників, вартість засобів виробництва, амортизаційні відрахування тощо. Сума, що залишається, є його **прибутком**. Сплативши всі інші податки та збори з цієї суми суб'єкт господарювання отримує **чистий прибуток**, який залишається у його розпорядженні.

Фондоутворюючий характер фінансових відносин.

Джерелами формування грошових фондів є ВВП. В процесі відтворення (виробництво, розподіл, обмін та споживання) відбувається утворення фондів фінансових ресурсів за цільовим призначенням як на макрорівні (на рівні держави), так і на мікрорівні (тобто на рівні суб'єкта господарювання за рахунок чистого прибутку).

Таким чином, **основне призначення фінансів** полягає у тому, щоб шляхом створення фондів та контролю їх за витрачанням забезпечити потреби держави і суб'єктів господарювання у фінансових ресурсах для виконання державою її функцій та задоволення потреб господарської діяльності.

У складі державного або місцевих бюджетів створюються фонди фінансових ресурсів, призначені насамперед для розвитку економіки, проведення прикладних науково-дослідницьких робіт, розробки нових технологій, а також фінансового забезпечення соціальних програм.

Таким чином, **фінанси** - це сукупність грошових відносин, в процесі яких здійснюється формування та використання фондів грошових ресурсів, метою яких є відшкодування витрат, пов'язаних з процесом виробництва та здійсненням державою своїх функцій.

Фінанси відображають грошові відносини:

- 1) між державою і підприємствами;
- 2) між державою і громадянами;
- 3) між підприємствами, громадянами та позабюджетними фондами;
- 4) між окремими ланками фінансової та бюджетної системи;
- 5) між окремими підприємствами;
- 6) фінансові відносини на самому підприємстві, які пов'язані зі

створенням і використанням грошових доходів та фондів.

Фінансові категорії.

Фінансові категорії мають історичний характер і виступають формою теоретичного мислення, наукової абстракції, яка є зрізом реального економічного життя. З появою держави з'явилися такі фінансові категорії, як податки і державний кредит. **Податок** - це найпростіша «фінансова клітинка» державних фінансів, в якій сфокусовані основні сутнісні ознаки і властивості фінансів.

З розвитком держави і товарно-грошового господарства формувались групи складніших категорій — *державні доходи* і *державні видатки*, які, у свою чергу, утворюють категорію *державного бюджету*, а всі разом вони складають найбільш загальну абстракцію фінансової науки - категорію фінансів. Система фінансових категорій характеризується чіткою ієрархічністю і супідрядністю елементів, що забезпечує її цілісність. При цьому поява нових фінансових категорій, зокрема, таких як фінанси підприємств, фінансовий ринок, страхування тощо, їх функціонування і еволюція обумовлені розвитком усієї системи фінансових категорій.

3. Функції фінансів

Прояв сутності фінансів у реальній практичній діяльності розглядається через характеристику функцій, які притаманні даній категорії.

Вивчаючи функції фінансів, необхідно усвідомити, що функції завжди похідні від сутності, яку вони виражають, і показують як, у який спосіб реалізується суспільне призначення даної економічної категорії.

Оскільки **специфічне суспільне призначення фінансів** – забезпечити розподіл і перерозподіл вартості валового внутрішнього продукту, вираженої в грошовій формі, між різними суб'єктами господарювання і напрямками цільового використання, сутність фінансів проявляється насамперед через розподільну функцію.

Розподільна функція. Фінанси за допомогою розподільної функції обслуговують різні етапи розподілу (первинний розподіл і перерозподіл вартості суспільного продукту), різні сфери суспільного життя — сферу матеріального виробництва, сферу обміну і споживання. Фінансовому розподілу притаманні різні види розподілу: внутрішньогосподарський, внутрішньогалузевий, міжгалузевий, міжтериторіальний.

Об'єктами дії розподільної функції фінансів є вартість валового внутрішнього продукту, а також частина національного багатства, яка набуває грошової форми (у разі перерозподілу раніше накопиченого виробничого потенціалу, покриття збитків від стихійного лиха тощо).

Суб'єктами за фінансового методу розподілу ВВП є юридичні і фізичні

особи, в розпорядженні яких формуються фінансові ресурси, а також держава.

Розподільна функція фінансів реалізується в процесі первинного розподілу і перерозподілу вартості ВВП.

Первинний розподіл – це розподіл доданої вартості й формування первинних доходів суб'єктів, які беруть участь у створенні ВВП. **Первинними доходами** на цій стадії є: у фізичних осіб – заробітна плата, у юридичних осіб – прибуток, у держави – прибуток державного сектору, що централізується в бюджеті, надходження від державних послуг, ресурсів, угідь, а також непрямі податки.

Перерозподіл полягає у створенні й використанні централізованих фондів. За рівнем централізації вони поділяються на загальнодержавні, регіональні, відомчі й корпоративні. **Загальнодержавні** включають державний бюджет і фонди цільового призначення, **регіональні** – місцеві бюджети і позабюджетні фонди органів місцевого самоврядування. **Відомчі** – це фонди, що створюють міністерства і відомства. **Корпоративні** фонди передбачають централізацію частини доходів структурних підрозділів у корпоративних об'єднань.

Провідну роль у перерозподільному процесі відіграє держава. У процесі перерозподілу на загальнодержавному рівні можна виділити окремі **стадії перерозподілу**. Спочатку відбувається *мобілізація і формування загальнодержавних фондів* (державного бюджету і цільових загальнодержавних позабюджетних фондів), потім *стадія використання цих фондів* – направлення коштів на розвиток пріоритетних галузей народного господарства, соціально-культурні заходи, управління, оборону, виплату пенсій тощо. Звідси виникають відносини вторинного перерозподілу.

Кінцевим результатом перерозподільного циклу є те, що одна частина перерозподілених грошових ресурсів через механізм бюджетного фінансування знову переходить у сферу матеріального виробництва, щоб почати новий цикл первинного розподілу з наступним перерозподілом, інша частина перерозподілених грошових ресурсів переходить у сферу споживання (освіта, охорона здоров'я, культура, оборона, держуправління тощо).

Таким чином, беручи активну участь у розподілі і перерозподілі створеної вартості фінанси сприяють трансформації пропорцій, що виникли під час її первинного розподілу, в пропорції кінцевого використання.

Поряд з розподільною фінанси виконують **контрольну функцію**, сутність якої проявляється в контролі за розподілом ВВП між відповідними грошовими фондами і каналами розподілу та їх цільовим використанням.

Основу *контрольної функції фінансів* становить рух фінансових ресурсів, який відбувається у фондовій і нефондовій формах. Через кількісний вираз фінансових ресурсів фінанси здатні кількісно відображати вартісні пропорції,

що формуються в суспільстві, і контролювати їх. Саме завдяки контрольній функції фінансів суспільство контролює повноту і своєчасність забезпечення фінансовими ресурсами різних суб'єктів господарювання, включаючи державу, економне й ефективне використання коштів. Головною контрольною пропорцією є пропорції між фондами нагромадження і споживання.

Контрольна функція діє не ізольовано, вона тісно пов'язана з розподільною. У практичній діяльності контрольна функція проявляється у фінансовому контролі.

Деякі економісти стверджують, що фінансам притаманні й інші функції: *оперативна, регульовальна, стимулювальна, перерозподільна, відтворювальна, формування грошових фондів, використання грошових фондів, стабілізаційна функція, а також виробнича.*

Не применшуючи значення таких підходів, можна стверджувати, що фінанси держави відіграють важливу роль у розширеному відтворенні саме завдяки розподільній функції.

4. Вплив фінансів на розвиток суспільного виробництва

Фінанси, породжені розподільним процесом, тобто економічними відносинами, пов'язані з розподілом і перерозподілом вартості суспільного продукту, використовуються на всіх стадіях його руху: виробництва, розподілу, обміну і споживання.

Фінанси об'єктивно необхідні, оскільки зумовлені потребами суспільного розвитку, їх функціонування дає змогу сформувати у розпорядженні суб'єктів господарювання і держави необхідні фінансові ресурси.

Фінанси, як ніяка інша економічна категорія (ціна, кредит, заробітна плата тощо) дають змогу пристосувати (трансформувати) потреби виробництва до потреб споживання. Без фінансів неможливо забезпечувати індивідуальний і суспільний кругообіг виробничих фондів на розширеній основі, регулювати галузеву і територіальну структуру економіки, стимулювати підвищення ефективності виробництва і задовольняти інші суспільні потреби.

Виникнення фінансових відносин, як і їх відмирання, є об'єктивними процесами, що не пов'язані з діяльністю держави. Держава може лише впливати на розвиток фінансових відносин: вводити чи відміняти конкретні види платежів, змінювати форми використання фінансових ресурсів і т. п.

У повсякденній господарській діяльності важлива не сама по собі категорія фінансів, а конкретні форми прояву фінансових відносин, види яких установлюються державою. Визначаючи організаційні форми прояву категорії фінансів, держава використовує останні як активний інструмент

управління економікою. Без фінансів неможливо забезпечити індивідуальний кругообіг виробничих фондів на розширеній основі, запроваджувати науково-технічні досягнення, стимулювати інвестиційну діяльність, регулювати структурну перебудову економіки.

Як економічний інструмент господарювання фінанси здатні кількісно і якісно впливати на суспільне виробництво.

Кількісний вплив характеризується обсягом і пропонуванням мобілізованих, розподілених і використаних фінансових ресурсів.

Якісний вплив виявляється в інтересах учасників відтворювального процесу через форми організації фінансових відносин (у який спосіб формуються фінансові ресурси, в яких формах і на яких умовах відбувається їх рух і використання). Саме через якісний вплив відбувається перетворення фінансів в економічний стимул розвитку суспільного виробництва.

Можна виділити три **головні напрями фінансового впливу** на процеси суспільного розвитку:

- 1) фінансове забезпечення потреб розширеного відтворення;
- 2) фінансове регулювання економічних і соціальних процесів;
- 3) фінансове стимулювання.

Фінансове забезпечення відтворювального процесу – це покриття затрат за рахунок фінансових ресурсів, акумульованих суб'єктами господарювання і державою.

В умовах економічної і фінансової самостійності суб'єкти господарювання формують джерела розширеного відтворення за рахунок власних фінансових ресурсів, залучених на акціонерній основі або на пайових засадах грошових коштів інших підприємств, використання банківських кредитів, бюджетних асигнувань та ін. Додатковими джерелами фінансового забезпечення можуть бути кошти, мобілізовані на ринку цінних паперів, іноземні інвестиції.

Фінансове забезпечення розширеного відтворення може здійснюватись у таких формах:

- **бюджетне фінансування** як надання коштів з бюджету на безповоротних засадах;
- **кредитування** – це надання коштів на принципах повернення, платності, строковості і забезпеченості;
- **самофінансування** передбачає відшкодування видатків суб'єктів господарювання з основної діяльності та її розвитку за рахунок власних джерел. Принцип самофінансування допускає залучення кредитних ресурсів;
- **оренда (лізинг)** – це передання майна у користування за певну плату і на певний строк;
- **інвестування** – процес вкладення грошей у ті чи інші об'єкти з розрахунком на збільшення їх вартості, а також отримання додаткового

доходу.

Фінансове регулювання економічних і соціальних процесів відбувається насамперед через перерозподіл частини доходів підприємств і організацій, а також населення і спрямування цих коштів у бюджети та державні цільові фонди для задоволення державних потреб.

Є багато цікавих прикладів державного регулювання економіки через систему оподаткування. Так, у Швеції в роки піднесення стягувався особливий податок на інвестиції з метою стримування їх зростання, в періоди економічних спадів він знижувався або скасовувався для заохочення надходжень капіталів. У цій країні застосовувалася також система інвестиційних резервів: монополіям дозволялося до 40 % комерційних доходів відкладати в інвестиційні резерви, які не підлягали оподаткуванню. У періоди спадів ці резерви залучалися для розширення капіталовкладень. Щоб прискорити концентрацію капіталу в США у процесі злиття компаній, новостворена компанія звільнялася від податків протягом року, якщо хоч би одна з об'єднаних компаній була збитковою. У Франції для компаній, які злилися чи реорганізувалися, надавалося відстрочення на сплату податків, деякі види акцій звільнялися від оподаткування. Свого часу в багатьох країнах широкого розвитку набула система протекціонізму – через установлення високих митних податків на імпорту держави підтримувалися високі ціни на внутрішньому ринку, розвивався демпінг як один із засобів економічної боротьби за переділ ринків.

Конкретними формами здійснення розподілу і перерозподілу створеної вартості є фінансові важелі, до яких відносять податки, обов'язкові збори, норми амортизаційних відрахувань, норми витрачання коштів у бюджетних установах, орендна плата, процент за кредит, дотації, субсидії, субвенції, штрафи, пеня, премії та ін. Особливістю фінансових важелів є те, що вони ґрунтуються на врахуванні економічних інтересів держави, підприємств, організацій, населення.

У складі **фінансових стимулів розвитку виробництва і підвищення його ефективності** можна виділити:

- бюджетні стимули;
- ефективне інвестування фінансових ресурсів;
- фінансові пільги і санкції.